

Владан Јончић

Правни факултет, Универзитет у Београду

ДОПРИНОС РАТНИХ ПРАВИЛА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА У ЕВРОПИ

Сажетак

Савремен развој Међународног ратног и хуманитарног права започет је крајем 19. века. У том периоду наступа дуг еволутивни процес развоја и осавремењавања међународног права заједно са процесом цивилизацијских интеграција. Све до половине 19. века међународно право је имало дуг историјски развој правних правила заснованих првенствено на обичајном праву.

На убрзани развој међународног ратног и хуманитарног права и на почетак савремених цивилизацијских интеграција у Европи у 19. веку утицало је више фактора. На првом месту су то били: општи научно-технолошки и економски прогрес, развој нових врста оружја, развој тактике извођења ратних операција. Као последица утицаја поменутих чинилаца наступила је кодификација међународног права, а посебно међународног ратног и хуманитарног права.

У овим догађајима знатну улогу имала је Кнежевина Србија. Кнежевина Србија у то време међу првим државама прихватила и ратификовала међународне уговоре из области међународног права. Донела је „Ратна правила по међународном праву“ 1877. године и тако се сврстала у ред напредних држава по овом питању. Редактори Правилника су норме Ратних правила ускладили са напредним решењима из других међународних докумената, уградиле та напредна решења и развили их у појединостима.

Правилник је својом темељитошћу и потпуношћу, за оно време, поставио критеријуме за писање таквих правила. Тешко

је проценити у којој мери је Правилник Кнежевине Србије имао утицај на међународно право. Међутим, коректно је истаћи да су Ратна правила без обзира што су донета у једној малој држави, као што је била тадашња Кнежевина Србија, показао пут имплементације и исказао напредна решења у правцу интеграције правних система у области међународног ратног и хуманитарног права.

Стручњаци из ове области много година касније узимали су за пример савремености овај Правилник. Мала Србија овим Правилником је стала у ред напредних и мирољубивих држава и допринела утирању пута развоја међународног права у два правца. У правцу цивилизацијског повезивања држава и националних права и у правцу успостављања нових института међународног хуманитарног права.

Кључне речи: Ратна правила, међународно ратно и хуманитарно право, војна потреба, забрањена средства, правила ратовања.

Друга половина 19. века карактеристична је била за убрзани развој међународног права уопште, а посебно ратног права, односно за право оружаних сукоба. У дугој еволуцији развоја међународног права оружаних сукоба (међународног хуманитарног права), 19. век је, због квалитативног новог схватања и приступа у успостављању и поштовању међународног права оружаних сукоба (тада називаног Међународно ратно право), представљао прекретницу за савремен приступ регулисању правила у рату. У току само последњих двадесет година 19. века донето је неколико међународних правила из ове области која су утицала на општи развој међународног ратног права. Тај тренд имао је за последицу да један број држава прихвати ова правила и да их угради у свој правни систем. На ову експанзију доношења правила која регулишу нека питања везана за правно регулисање оружаних сукоба, утицали су, на првом месту, друштвено – политички и економски процеси који су дали печат овом веку. Ови процеси посебно су били изражени у развијеним државама које су ишле убрзаним темпом технолошког напретка и имале потребу да успоставе контролу над природним богатствима ван својих територија и започињале експанзију свог територијалног ширења, познатој у науци као колонијална експанзија, скраћено колонијализам. Тај процес ће почетком 20. века кулминирати и довести до „судара“ великих држава око поделе зона утицаја у светским размерама и проузроковати први велики светски сукоб – Први светски рат.

Уз економску експанзију ова друштва су имала и убрзан технолошки развој. Укупан технолошки прогрес одразио се не само на машине и алате за мирнодопску употребу, него и на развој но-

вих оружја, а са тим развојем променио се и начин вођења рата.¹⁾ Истовремено са овим развојем ишле су и промене у друштвеним односима; порастао је утицај јавног мњења и појавиле су се нове хуманитарне идеје. Развој друштвене свести и опште глобално повезивање света довели су до сазревања идеје да је неопходно да се рат на неки начин регулише и колико – толико правно уреди како би се, колико је могуће, хуманизовао. Под утицајем хуманистичких идеја постепено се почео да мења став да је војна потреба изнад начела хуманости и да се успоставља равнотежа између ова два принципа.²⁾ Успостављањем равнотеже између војне потребе и принципа хуманости створили су се услови за развој међународног ратног и хуманитарног права.³⁾ У другој половини 19. века усвајају се национална правила о вођењу рата под утицајем општих друштвено економских чинилаца и приступа се првим кодификацијама међународног хуманитарног права.

До почетка 20. века донето је више међународних правила у овој области, као што су Конвенција о побољшању судбине војних рањеника у војскама у рату 1864. године, Бриселска декларација 1874, Оксфордски приручник 1888. године, а на националном плану се усвајају прва правила о заштити лица у рату; у САД у току грађанског рата 1863. године Либеров кодекс (Либерова правила), у Француској Правило о ратним заробљеницима, 1853. и 1893. године, у Русији 1877. године Привремено ратно правило, у Кнежевини Србији 1877. године Ратна правила по међународном праву, у В. Британији 1884. године Војни приручник итд. Велики допринос у овим кодификацијама имао је Међународни комитет Црвеног крста и залагање једног од његових оснивача Анри Динана од кога је све и почело после његовог личног искуства из француско – сардинијског рата и изласка његове књиге „Сећање на Солферино“.

---

1) J. C. Bluntschli, *Das moderne Völkerrecht der zivilisirten Staaten*, Bk. VII, Nordlingen, 1828, pp. 286-288; Г. Перазић, *Међународно ратно право*, Београд, 1986, стр. 22-23; В. Јончић, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет, Београд, 2012, стр. 46-47.

2) J. C. Bluntschli, *op. cit.*, p. 287; J.L. Küber, *Europaisches Völkerrecht*, 1821, § 243, p. 384; H. Leuder, *Handbuch des Völkerrechts*, IV, 1889, pp. 65-66; Г. Перазић, *op. cit.*, стр. 22-25; В. Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет, Београд, 2010, стр. 100-108;

3) В. Јончић, *op. cit.*, 2010, стр. 13-16.

ЧИНИОЦИ РАЗВОЈА САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ ХУМАНИТАРНОГ ПРАВА

На убрзани развој међународног ратног и хуманитарног права и на почетак савремених цивилизацијских интеграција у Европи у 19. веку утицало је више фактора. На првом месту је то био општи научно – технолошки и економски прогрес, а са њим упоредо и нарастање опште друштвене свести, као и продор хуманистичких идеја у основне системе вредности. Овај продор имао је за последицу нарастање просветитељских идеја и њихов утицај на укупан друштвени живот.⁴⁾ Технолошке промене имале су за последицу усложњавање технолошки напреднијих оружја,⁵⁾ а технолошки развој оружја имао је по принципу повратне спреге утицај на промене у тактици и стратегији извођења борбених дејстава и на сам начин вођења рата. Технолошки осавременењена средства проузроковала су велики број жртава у борбама, како војника тако и цивила. Резултат ових чинилаца имао је за последицу да се приступи трагању за успостављањем сразмерности у војно-политичким захтевима, са једне стране и са друге, неминовним успостављањем контроле примене силе под утицајем хуманистичких идеја и захтева. Успостављање равнотеже између војно – политичких захтева (војне потребе), са једне стране и хуманистичких идеја о вођењу рата, са друге, довело је до развоја међународног ратног и хуманитарног права.

Други фактор био је развој тактике извођења ратних операција. На ове промене указали су још раније Наполеонови ратови (1804–1815), посебно војни походи француске Наполеонове војске у Шпанији и Русији. Француска војна кампања у Шпанији и Русији, а отпор народа у овим земљама узимају се као почетак историје савремених герилских ратова. Општи отпор народа ових земаља против Наполеонове војске устројио је савремен вид општег отпора народа познат под називом герилски (партизански) рат.⁶⁾ Појавом устаника – герилаца јавља се проблем да ли и ова категорија учесника има легитимитет учешћа у ратовима или не, односно, ко има право (легитимитет) учествовања у ратовима. У пракси су учешће у борбеним дејствима почели да узимају и цивили. Основно питање поставило се тада како правити разлику између цивила и војника, јер цивили нису носили униформу, а она је била један од

4) В. Јончић, *op. cit.*, 2012, стр. 33-40.

5) Р. Kleut, "Утицај развоја ратне технике на правила ратног права", *JRMP*, Београд, бр. 2/1958;

6) Ц. Елис, *Герила кроз столећа*, Београд, 1980.

битних елемената обележавања редовне војске у то време и ознака законитих ратника на бојишту. Дилеме и оштра супротстављања око овог питања остала су до данас.⁷⁾ Отуда и мишљење неких теоретичара да не треба правити разлику између међународних и унутрашњих оружаних сукоба „линија између унутрашњих и међународних спорова није јасна у погледу права оружаних сукоба и може се закључити, у оба случаја да употреба силе и има за циљ да покори противника са војног аспекта. Према томе, подела, у овим условима, је непотребна“.⁸⁾

Трећи фактор кодификација међународног права, а посебно међународног ратног и хуманитарног права је заправо последица садејства претходна два чинилаца. Кодификација је ишла на два „колосека“. Један „колосек“ на међународном плану је био у виду међународних конвенција као резултат међународних мировних конференција, а други је био доношење националних правила о устројству војске и обавезама војске у поштовању и примени правила у рату. До правног регулисања статуса војске и њених припадника у националним законима држава дошло је први пут током XVIII и XIX века и то приликом доношења забране гусарења и стављања гусара на листу незаконитих учесника оружаних сукоба.⁹⁾ Њихова делатност је нарочито сметала великим силама, посебно што су ометали поморски саобраћај и чинили несигурним пловне путеве ка колонијама и ометали поморску трговину и општи развој привреде.

У другој половини 19. века настају велике кодификације међународног права, а посебно међународног ратног и хуманитарног

---

7) Alfred Rubin, „The Status of Rebels under the Geneva Conventions of 1949“, *The International and*

Comparative Law Quarterly (ICLO), 21, 1972; Гавро Перазих, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, 1987; I.Kunz, „The Chaotic Status of the Law of War and the Urgent Necessity for their Revision“, *American Journal of International Law*, N.I. 1951, pp. 52-53; J.S.Pictet, „Croix - Rouge et les Conventions de Geneve“, *Recueil des Cours de l'Academie de Droit International de la Haye*, 1950, I, Tome 76, pp. 79-97; С. Аврамов, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 383, 393; С. Аврамов/М. Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2006; М.Бартош, „Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957. године“, *ЈРМП*, 2/58; В. Јанковић, *Међународно јавно право*, Научна књига, Београд, 1978, стр.315; G. Schwarzenberger, *A.Manuel of international law*, London, 1950; R. Preston/S.Wise, *Men in Arms*, Praeger Publisher, New York, pp. 355-376; Резолуција УН 2444, (XXIII); В. Јончић, *Трећа женејска конвенција - практична примена и утицаји на Протоколе I и II*, Београд, 2004, стр. 188-193; В. Јончић, „Разликовање цивила од учесника оружаних сукоба у оружаним сукобима“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, Београд, бр. 12, 2011, том IV, стр. 195-219.

8) A. Rubin, *op. cit.*, p. 496; Augusto Hernández Campos, „Los conflictos internos: naturaleza y perspectivas“, *Revista Agenda Internationa*, Vol. 6, No. 13, 1999, p. 66.

9) В. Јончић, *op. cit.*, 2012, стр. 176-191.

права. Већина међународних уговора у овом периоду је мултилатералног типа. Тако су, у току мировних конференција у Хагу 1899. и 1907. године, донете познате хашке конвенције. На националном плану донети су закони, правила, уредбе декрети и други облици правног уређења понашања у рату. У овом периоду, на пример, усвојена су у Француској правила о ратним заробљеницима 1859. и 1893. године. Нешто касније, 1877. године, у Русији је донето привремено правило о поступању војске у рату. Нешто раније у току америчког грађанског рата 1863. године донето је „Упутство за командовање војскама Сједињених америчких Држава у борби“, (објављено је као Општа наредба бр. 10), познато као Либерова упутства или Либеров кодекс, названо по његовом састављачу Франсису Либеру. У литератури се „Правилник“ често описује и оцењује као „избор најбољих и најчовечнијих правила и као оданост контроли морала до граница коју допушта ужасни посао на који правила треба да се примене”.¹⁰⁾ Тако је Ели Рут, председник Америчког друштва за међународно право, окарактерисао Либеров рад на „Упутству“ у поздравној речи приликом отварања годишњег састанка Друштва 1913. године.¹¹⁾ Овакво уздизање овог правилника сигурно је претерано када се узму у обзир и анализирају правилници и упутства других држава. У врло савремене и напредне правилнике за то доба сматрају се и Оксфордски приручник, Бриселски кодекс и „Ратна правила“ Кнежевине Србије. „Ратна правила по међународном праву“ Кнежевине Србије из 1877. године, по својој савремености, општости и прецизности, спадала су у најмодерније правилнике тога доба, а може се слободно рећи да не одуарају ни данас од своје темељности и напредности. Њиховим доношењем Србија се сврстала у први ред мирољубивих, напредних и цивилизованих држава – пионира у процесу међународних интеграција.

УТИЦАЈ „РАТНИХ ПРАВИЛА ПО МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ“ КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ НА РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ХУМАНИТАРНОГ ПРАВА

Доношењем „Ратних правила“ Кнежевина Србија се придружила општем процесу кодификације међународног права, посебно међународног ратног права, у једном општем цивилизацијском

10) Т. Meron, *War Crimes Law Comes of Age*, Oxford University Press Inc., New York, 1998, p. 132.

11) Т. Meron, *ibidem*.

повезивању напредних држава. На првом месту Европе, а потом и једног дела осталог света. Почетак вековног повезивања и усаглашавања напредних држава започео је у 19. веку. За Европу је то био почетак процеса који ће своју пуну форму добити крајем 20. века и почетком 21. века формирањем Европске Уније. На међународно-правном плану је то почело кроз процес кодификација међународног права. На првом месту међународног ратног и хуманитарног права. У другој половини 19. века под утицајем доношења неколико међународних правила о регулисању рата један мали број држава приступио је доношењу националних правила у својим војскама о поштовању ратних закона и обичаја у рату.

Кнежевина Србија у то време међу првим државама прихватила и ратификује међународне уговоре из области међународног права. Тако је међу првим државама основала Српско друштво Црвеног крста 6. фебруара 1876. године. Исте године након оснивања Друштва, по његовој препоруци, влада Србије приступа Женевској конвенцији за побољшање судбине рањеника у војскама у рату од 1864. године. Следеће године 1877. Наредбом министра војног донет је кодекс правила о понашању војске у рату под називом „Ратна правила по међународном праву“ Кнежевине Србије.

„Ратна правила“ су по својој општости, прецизности, савремености и правном уређењу у потпуности прихватила најсавременија решења у области међународног ратног и хуманитарног права која су се искристалисала у међународном праву тог доба. Може се слободно рећи да Правила нису само имплементирала достигнути степен развоја регулисања ратног права у свету, него и да су у неким областима изнела таква решења која се слободно могу сматрати за најнапреднијим и која су померила границе хуманизма у правцу боље заштите лица у оружаним сукобима. Овим су Правила заједно са још неким тадашњим правилницима издатих у појединим европским државама (Русија, Француска, Италија, В. Британија, Елгија, Швајцарска и Шпанија) извршили кодификацију међународног ратног права, постали клица будућих интеграција и дали знатан допринос развоју међународног права оружаних сукоба (међународног ратног и хуманитарног права).¹²⁾ Напредак овог Правилника као и његова савременост у односу на нека друга кодификована правила, кодексе, упутства и декларације огледа се пре свега у томе што је, за разлику од већине тадашњих националних правилника који су били донети и међународних конвенција, поседовао знатно исправнији методолошки приступ и савременија

12) Г. Гершић, *Поглед на неке новије појаве на пољу ратног права*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1893, стр. 3, 12, 14, 64.

опредељења. Тако, Правилник одмах у члану 1. одређују појам рата, за разлику од тадашњих правила која о томе не говоре. У Правилнику стоји да је „Рат (је) крајње насилно средство, којим две или више држава међу собом решавају спор око таквих права, која друга мирним путем нису могла да се заштите и одбране“. Дакле, једну скоро опште прихваћену дефиницију рата Правилник ставља у први члан, како би сваком ко се служи кодексом било јасно опредељење законодавца шта је рат са прецизном дефиницијом да је то „крајње средство“. У члану 2. Правилник прецизно одређује правни основ да би се посегло за овим „крајње насилним средством“. Одређивање циља рата и основа за прихватање војне потребе налази се у члану 3. Оно што овај правилник одмах на почетку читања издваја од већине тадашњих јесте члан 4. у коме се каже да је обавеза сваке државе да пре него што прибегне рату (је) „дужна да прво учини покушај“ да спор реши мирним путем тако што ће изнети своје захтеве. Након тога, обавезна је да објави рат „пре него што отпочне непријатељства“. Ниједан правилник или упутство у свету у то време није предвиђао препоруку или меру мирног решавања спора пре предузимања ратних дејстава. Ово је био дуго времена једино правило које је предвиђало ову препоруку.

Члан 6. Одређује ширину примене ратних правила и домет војне потребе коју Правилник назива *начин вођења рата*, односно *ратни манир*. Границу између војне потребе и начела хуманости члан 6. одређује степеном неопходности „сатирања војски“ до забране свирепости. Признаје се право узајамног уништавања (употребљен је израз „сатирања“) војски, али се забрањује „свака свирепост“. Признајући обичајна правила за законе рата члан 6. одређује равнотежу између војне потребе и начела хуманости стипулацијом: „да у рату ваља градити непријатељу толико штете, толико патња, колико је нужно да се одржи победа над њим, а уздржати се од свега што је нечовечно и свирепо“. У случају да се непријатељ не придржава поменутих правила, Правилник допушта, али само изузетно на основу војне потребе, да се и супротна страна не придржава ратних закона. Ову обавезу садрже сви тадашњи озбиљнији правилници ратног права.¹³⁾

Ограничења ратних правила начелом војне потребе прецизира члан 7. Правилника: „гашење поменутих закона допушта се само изузетно, кад га изазове крајња потреба или кад их непријатељ сам погази“. Начело војне потребе први пут се одређује у поменутом *Либеровом кодексу*. Према чл. 14. Упутства, војна потреба се

13) Упутство за поступање војске САД у рату из 1863. године (чл. 11), Бриселска декларација из 1874. (чл. 12) и Оксфордски приручник из 1888. године (чл. 3).

„како је схватају цивилизовани народи састоји од потребе таквих мера које су неопходне за осигурање циљева рата и које су законите према модерним законима и обичајима рата“. Ова формулација је касније била општеприхваћена у многим европским војним правилима и инструкцијама. Либер је овим упутством извршио својеврсну кодификацију међународног ратног права у погледу одређења односа војне потребе и ратног права. Иако је чланом 14. Либер одредио појам војне потребе, на другим местима је војну потребу само споменуо као изузетак који допушта одступање од правила (чл. 9, 22, 23 и др.). У теорији је био доста расправа о војној потреби. Начелно, није било разлика у погледу њеног ограничења. Разлике су се појавиле у степену њеног ограничења и правној природи, односно правног основа. Јохан Блунчли је неколико година после доношења Либеровог кодекса изнео другачије схватање. Он је пошао, пре свега, од општег начела међународног права да „... међународно право не одобрава као варварску поставку да је према непријатељу допуштено све, што се зарађеној држави чини корисним... јер међународно право повезује за време рата зарађене стране као чланове човечанства и ограничава их у употреби насилних средстава.“¹⁴⁾ Мартенс разликује прописе који забрањују нека средства и то у свим околностима (осим у случају репресалија) и прописе који забрањују нека средства по правилу, али их под одређеним условима допуштају (ако их је прекршила супротна страна или ако се одступања од тих прописа могу оправдати војном потребом).¹⁵⁾ Ратна правила Србије су дакле прихватила напреднија схватања изнета у доктрини тог времена јер ограничавају поље дејства војне потребе у корист начела хуманости и правилима ратовања: „У свим случајевима не могу се оправдати ни крајњом ни војном нуждом сва зла почињена непријатељу, која ни мало не приносе непосредној цели рата, победи, и која се очевидноprotиве основним законима човечности... Рат се води само између држава, као таквих, а не између и са приватним лицима“ (чл. 9).

Посебно поглавље Правилника посвећено је дозвољеним и недозвољеним средствима у рату (чл. 10 – 24). Изричито је било забрањено да се користе средства забрањена „ратним законима“. У супротном „ко употребљава средства забрањена ратним законима, тај мора да осети на себи све незгодне поседице...“. Правилник се у погледу употребе оружја позива на забрану Петроградске декла-

14) Johann Caspar, Bluntschli, "Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt", 1868, § 534.

15) M. Martens, "Einleitung in das positive europäische Völkerrecht auf Verträge und Herkommen gegründet", 1796, стр. 304.

рације из 1868. године о забрани употребе „топовских метака који теже мање од 400 грама, а напуњени су материјалима што се распрскавају...“. У Правилнику се, даље, регулише забрана употребе „отровног оружја“ (мисли се на хемијско и биолошко оружје).

Чланови од 14. до 17. српског Ратног правилника детаљно регулишу питања перфидије и ратног лукавства. Перфидија се изричито забрањује. Правилник не користи тај израз, већ израз „вероломно“, али јасно је да се има у виду овај недозвољени начин борбе.¹⁶⁾ Израз ратно лукавство користи се и прецизно одређује, али се упозорава да „и према непријатељу ваља одржати веру и задату реч“. Либерова правила посвећују доста пажње војној потреби и изричито помињу израз „перфидија“ (коју забрањује, чл. 16), али и ратно лукавство које дозвољава.

Чланови од 17. до 24. српског Правилника регулишу заштиту цивилних објеката, начине опсаде, начине бомбардовања, заштиту знакова који означавају заштићене објекте (цркве, болнице, музеје, библиотеке) „и сва друга здања која су посвећена науци, уметностима и благотворним циљевима“ (чл. 20). Забрањује пљачку (чл. 24) и заштићује жене, децу и старце као и њихова „исељења“ и изгладњавање. Злоупотребу, односно кршење ових одредаба, Правилник стипулише у оквиру описа одговорности лица које је то извршило. Међутим, у случају да је дошло до злоупотребе заштићених права, одговорност се преноси на оног ко је злоупотребом прекршио ово своје право. Посебно се заштићују жене, деца и старци (чл. 23). Интересантно, да је Правилник предвидео могућност учествовања и употребе „варварских племена која међународно право не познају и не поштују, при ратовању (и) сматра се да је недостојно образованих држава и противно међународном праву“. Правилник једино признаје ове групе за законите ратнике „ако се та варварска лица или племена покорављају прописима међународног права и наредбама цивилизованих старешина...“. Израз цивилизовани народи („цивилизована племена“) само је на овом месту употребљен, за разлику од једног броја тадашњих правилника који се још нису били ослободили прављења разлика између цивилизованих и нецивилизованих народа, као основа примене и поштовања међународног права.¹⁷⁾

16) Правилник дефинише ове метода ратовања дескриптивно; „...ратни закони забрањују убијати непријатеља преваром и мучки... забрањује се убијати непријатеља, који је положио оружје, а тако исто и онога, који није у стању да се брани.... Не треба штетити непријатеља који се брани, али ако се он не брани или моли милост, не сме му се она отказати.“

17) В. Јончић, *Ратни заробљеници - међународноправни статус*, ВИЗ, Београд, 2002, стр. 69-70,

Члановима од 25. до 36. „Ратних правила“ регулишу се статус, права и обавезе ратних заробљеника и њихова заштита. Посебно се издвајају детаљна права и заштита ратних заробљеника и регулисање института „ослобађања на дату реч“. Правилник није ослободио ратног заробљеника обавезе уздржавања од учешћа у борби против силе код које је био заробљен и био пуштен „на дату реч“. Текст чл. 35. наводи на закључак да су редактори Правилника по овом питању преузели решења из Либеровог кодекса и Бриселске декларације. Либеров кодекс помиње „дату реч“ само у случају када регулише заштиту ратног заробљеника од одговорности или кажњавања у случају да буде поново заробљен. Бриселска декларација из 1874. године предвиђа могућност ослобађања заробљеника на дату реч (ако их правила њихове земље на то овлашћују), али позива и њих и њихове државе да воде рачуна о томе и да таква лица не узимају активно учешће у рату против бивше детенционе државе (чл. 31. и 32). Оксфордски приручник из 1888. године је још строжији и лишава таква лица (повратнике) статуса ратног заробљеника ако су ослобођени на дату реч (чл. 68. ст. 4).

Што се тиче бекства ратног заробљеника, скоро сви правилници тога времена штите ратног заробљеника од одговорности за бекство у случају да поново буде ухваћен, осим ако је извршио неко теже дело (кривично дело или ратни злочин). У том случају сви правилници предвиђају могућност његовог кажњавања.

Ратна правила Кнежевине Србије детаљно регулишу питање примирја (чл. 45 – 53) и капитулације (чл. 54 – 56). Писци правилника су пошли од опште усвојених и прихваћених обичајних и уговорних правила која су тада егзистирала по овом питању. У то време један од првих националних правилника који је регулисао примирја био је Либеров кодекс из 1863. године. Вредно је истаћи да се Кодекс у чл. 143. позвао на мишљење стручњака из ове области и на њихова слагања, односно неслагања по питању да ли опседнути има право да у време примирја настави са својим утврђивањима или не.

„Ратна правила“ преузела су основна правила о примирју из Бриселске декларације. С обзиром да су незнатне разлике између тадашњих правилника и упутстава у вези са регулисањем овог питања, мора се закључити да су сви имали у виду обичајна правила и да су се само допуњавали по неким питањима. У Бриселској декларацији одредбе о примирју дате су кроз чланове 47 – 52, а у Правилнику су то одредбе од члана 45. до 53, где се даје општа дефиниција примирја и њихова подела на општа и посебна (чл. 46). Те одредбе су врло сличне одредбама у Декларацији. Јасно је да

је подударање чланова ових правних докумената последица утицаја Бриселске декларације на ауторе „Ратних правила“. Мора се скренути пажња и на чињеницу да су одредбе о примирју у Правилнику нешто детаљнија него у Декларацији. Овај закључак се не односи само на број чланова, него и на садржај тих чланова, јер се детаљније регулише питање примирја у „Ратним правилима“, него у Декларацији.

Сви тадашњи међународни уговори и декларације, као и национална правила и упутства, детаљно су регулисала питање легалних учесника рата (бораца) и заштићених лица (небораца). По угледу на Либеров кодекс и Бриселску декларацију, „Ратна правила Србије“ детаљно су регулисала питање бораца и небораца (чл. 57 – 70). Правилник је регулисао и питање нелегалних учесника рата. У посебном поглављу под називом „Ко се не рачуна у признатог непријатеља, а суделује у рату“ (чл. 62 – 70), Правилник је стипулисао лица којима се не признаје статус легалног борца. Под нелегалним учесницима рата сматрао је лица која мењају статус између цивила и бораца, мародере, дезертере, шпијуне и издајнике. Правилник је под утицајем Бриселске декларације предвидео, поред припадника редовне војске, народну војску и добровољачке чете. За ове јединице, да би добиле легитиман статус и биле правно признате, тражило се испуњавање додатних услова: да су организоване у војничке групе, да стоје под командом признатих старешина и да „поштују и примењују прописе цивилизованог ратног права кад је цео народ под оружјем“ (чл. 58). У том случају, Правилник третира ова лица као „грађане, који се појављују као војска, и ако немају униформе, ипак се морају сматрати као легитимни јавни непријатељи...“. Довољна је површна нализа ових чланова да се схвати степен савремености Правилника са међународним тенденцијама.

У неборце (Правилник их назива некомбатантима) сврстани су свештеници, лекари, апотекари, болничари, интелектуалци, казначеји, судски чиновници, механичари, крчмари, лиферанти, кореспонденти и сви остали који носе црвени крст или црвени полумесец. У члану 61. дефинисани су мирни становници у непријатељској земљи (називају се и пасивни непријатељи). Слична подела може се наћи и у већ поменутих међународним конвенцијама. Из овог следи закључак да су правилници у то време делили лица у рату на борце (комбатанте), неборце (некомбатанте) и становнике или цивиле. У научној литератури дуго се одржала ова подела.¹⁸⁾ До-

18) Г. Перезић, *Међународно ратно право*, ВИНЦ, Београд, 1986, стр. 110; С. Аврамов, *Међународно јавно право*, Београд, 1978, стр. 381; Ј. Andrassy, *Међународно право*, Загреб, 1971, стр. 538; Ј. Патрновић, *Међународно хуманитарно право и Женевске конвен-*

ношењем Протокола на женевске конвенције I и II 1977. године напуштена је теоријска подела на борце и неборце као учеснике оружаних сукоба. Задржана је само подела на цивиле и борце.

Методичност српског Правилника најбоље се огледа у томе да је норме које регулишу окупацију ставио после појма рата и регулисања статуса учесника рата, нешто слично као што је учињено у Либеровом упутству и Оксфордском приручнику. Додуше, ни један од ова два кодекса није тако систематичан. Шта више, несређе ни су и поједини институти разбацани у више одељака. Бриселска декларација окупацију регулише на самом почетку у члановима од 1. до 8. а остале институте (статус бораца, рањенике, заробљенике и др.) при крају декларације.

За разлику од већине тадашњих правилника, српски Правилник је у члановима од 83 – 85. предвидео осигурање за извршавање ратних прописа где је у оквиру ових чланова регулисао и репресалије. У члану 83. предвиђено је да се извршавање ратних закона и правила од стране зараћених страна осигурава на првом месту свешћу о узајамним користима тих закона, свешћу о дужности према противнику заснована на правилу о задатој речи, осећање правде савести, и човекољубља „која траже да се свему зна мера и осуђује узалудне свирепости“, осећањем части и позивањем на „ратне законе... који се зову репресалије“. Бриселска декларација се не позива на ове или сличне мере у циљу обезбеђења кодификованих правила. Јасно је да у Ратном правилнику Србије нема предвиђених гаранција и средства да се обезбеде ова правила, осим позивања на част и свест противника и применом репресалија. Међутим, тих гаранција нема ни у једном другом међународном документу из тог времена. Уосталом, то је била велика слабост уопште међународног ратног и хуманитарног права у историји његовог развоја. Ратни правилник се бар позива на неко од хуманих и часних средстава, што није био случај у то време са другим правилницима и упутствима. Либеров кодекс познаје само репресалије као средство за обезбеђење правила од стране зараћених страна. Кодекс скреће пажњу да је то „најжалоснија страна рата“, али да је

ције о заштити жртава рата, Београд, 1962, стр. 40; М. Деспот, „Појам учесника у оружаном сукобу по постојећем међународном праву“, *JPMII*, Београд, 1-2/1975, стр. 13-14; Vuko Gozze-Gučetić, „Допунски протокол уз Женевске конвенције за заштиту жртава рата“, *JRMP*, 3/1977; F. Karlshoven, *Ograničenja vođenja rata*, (prevod), Zagreb, 2001, str. 79; Y. Sandoz/C. Swinarski/B. Zimmermann, (eds.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, (даље: *Commentary on the Additional Protocols*), International Committee of the Red Cross, Geneva, 1987, p. 512, para. 1675; R. Baxter, „So-Called Unprivileged Belligerency: Spies, Guerillas, and Saboteurs“, 28 *BYIL*, 1951, pp. 323–345; M. Greenspan, *The modern Law of Land Warfare*, University of California, Berkeley, 1959, p. 55.

то понекада једино средство заштите од „понављања варварских повреда“ (чл. 27). Касније донет Оксфордски приручник предвиђао је кажњавање лица која су прекршила ратна правила ако су „у власти од оних који их има и то након контрадикторног суђења“ (чл. 84). Приручник предвиђа да се ова мера може извршити само ако је „кривац на дохвату“ у супротном остаје само мера репресалија (чл. 85). Приручник је у последњем члану (чл. 86) регулисао начин извођења репресалија, њихов опсег и надлежност за њихово спровођење уз обавезу да се притом морају поштовати закони човечности и морала.

Последњи чланови Ратног правилника Кнежевине Србије посвећени су регулисању неутралности („Неутралитет“ чл. 86-89) у рату и свршетку рата („Како се свршава рат?“ чл. 90 – 92). Код осталих декларација и правилника тог времена није била регулисана неутралност или је питање неутралности обично било у оквиру регулисања питања интернирања у неутралну државу, као што је био случај са Бриселском декларацијом и Оксфордским приручником. Завршни чланови „Ратног правилника“ Кнежевине Србије били су посвећени регулисању свршетка рата. Било је предвиђено да се рат могао завршити формалним закључењем мира или фактичким прекидом и престанком непријатељстава. Уговор о миру (Правилник га назива „Трактат мира“) дефинише се као међусобни свечани уговор зараћених страна у коме се утврђује прекид ратовања и повратак добрих односа (чл. 91). Последњи члан регулише стање после престанка непријатељстава и успостављање мира. Предвиђено је било да Трактат о миру садржи амнестију и „заборав свих узрока који су проузроковали рат као преступе и повреде“, осим оних који су били подложни кажњавању због повреда правила и обичаја ратовања. Правилником је било гарантовано да сви они који су били прешли на непријатељску страну и учествовали у ратним операцијама против своје земље имају право на амнестију.

Методичност Правилника је и овде дошла до пуног изражања. Редактори Ратних правила су усклађујући норме са напредним решењима у другим међународним правилницима уградиле та напредна решења и развили их у појединостима. Мора се признати да су тадашња међународна правила била непрецизна и непотпуна. У неким областима су још увек правила разлику у практичној примени, тј. да ли се ради о сукобу у коме учествују цивилизовани и нецивилизовани народи. Српски Правилник је по овом питању напустио ту праксу. Својом темељитошћу и потпуношћу, за оно време, поставио је критеријуме за писање таквих правилника. Тешко је проценити у којој мери је Правилник Кнежевине Србије имао

утицај на међународно право, али без обзира што је долазио из једне мале државе показао је пут имплементације и напредна решења у правцу интеграције правних система у области међународног ратног и хуманитарног права. Само неупућени нису запазили његову савременост. Стручњаци из ове области много година касније узимали су за пример савремености овај Правилник.¹⁹⁾ Тако је мала Србија овим Правилником стала у ред напредних и мирољубивих држава и допринела утирању пута у два правца. На путу међусобног цивилизацијског повезивања држава и националних права и на путу укупног развоја међународног хуманитарног права.

ЛИТЕРАТУРА

- Andrassy, J., *Međunarodno pravo*, Zagreb, 1971.
- Augusto Hernández Campos, "Los conflictos internos: naturaleza y perspectivas", *Revista Agenda Internationa*, Vol. 6, No. 13, 1999.
- Аврамов, А., *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1978.
- Бартош, М., „Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957. године“, *ЈРМП*, 2/58.
- Baxter, R., „So-Called Unprivileged Belligerency: Spies, Guerillas, and Saboteurs“, 28 *BYIL*, 1951.
- Bluntschli, C., *Das moderne Völkerrecht der zivilisirten Staten*, Bk. VII, Nordlingen, 1828.
- Bluntschli, J., C., „Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staten als Rechtsbuch dargestellt“, 1868, § 534.
- Деспот, М., „Појам учесника у оружаном сукобу по постојећем међународном праву“, *ЈРМП*, Београд, 1-2/1975.
- Елис, Ц., *Герила кроз столећа*, Београд, 1980.
- Гершић, Г., *Поглед на неке новије појаве на пољу ратног права*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1893.
- Gozze-Gučetić, V., „Допунски протокол уз Женеуске конвенције за заштиту жртава рата“, *ЈРМП*, 3/1977.
- Greenspan, M., *The modern Law of Land Warfare*, University of California, Berkeley, 1959.
- Janković, V., *Međunarodno javno pravo*, Научна књига, Београд, 1978.
- Јончић, В., *Ратни заробљеници - међународноправни статус*, ВИЗ, Београд, 2002.
- Јончић, В., „Разликовање цивила од учесника оружаног сукоба у оружаном сукобима“, *Правни живот*, бр. 12/2011, том IV, Удружење правника Србије, Београд.
- Јончић, В., *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет, Београд, 2010.

---

19) Г. Перазић, *op. cit.*, стр. 33.

- Јончић, В., *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет, Београд, 2012.
- Јончић, В., *Трећа женева конвенција - практична примена и утицаји на Протоколе I и II*, Београд, 2004.
- Karlshoven, F., *Ograničenje vođenja rata*, (prevod), Zagreb, 2001.
- Kleut, P., "Uticaj razvoja ratne tehnike na pravila ratnog prava", *JRMP*, Beograd, br. 2/1958.
- Küber, J., L., *Europaisches Volkerrecht*, 1821, § 243.
- Kunz, I., "The Chaotic Status of the Law of War and the Urgent Necessity for their Revision", *American Journal of International Law*, N.1.1951.
- Leuder, H., *Handbuch des Volkerrechts*, IV, 1889.
- Martens, M., "Einleitung in das positive europäische Volkerrecht auf Verträge und Herkommen gegründet", 1796.
- Meron, T., *War Crimes Law Comes of Age*, Oxford University Press Inc., New York, 1998.
- Пагрногић, Ј., *Међународно хуманитарно право и Женева конвенције о заштити жртава рата*, Београд, 1962.
- Перазих, Г., *Међународно ратно право*, Београд, 1986.
- Pictet, J., S., „Croix - Rouge et les Conventions de Geneve“, *Recueil des Cours de l'Academie de Droit International de la Haye*, 1950, I, Tome 76.
- Preston, R/Wise, S., *Men in Arms*, Praeger Publisher, New York.
- Резолуција УН 2444, (XXIII).
- Rubin, A., „The Status of Rebels under the Geneva Conventions of 1949“, *The International and Comparative Law Quarterly (ICLO)*, 21, 1972.
- Sandoz, Y/Swinarski, S/ Zimmermann, B., (eds.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1987.
- Schwarzenberger, G., *A Manuel of international law*, London, 1950.

Vladan Joncic

CONTRIBUTION TO THE RULES OF WAR OF THE PRINCIPALITY OF SERBIA TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW AND CIVIC INTEGRATION IN EUROPE

Resume

International humanitarian law of war and its development began in the late 19th century . During this period, performing a long historical process of development and modernization of international law along with the process of integration of civilization .

On the accelerated development of international war and humanitarian law and the beginning of modern civilization integration in Europe in the 19th century was influenced by several factors. In the

first place it was the general scientific - technological and economic progress, another factor has been the development of new types of weapons, along with it the development of tactics and execution of military operations as a consequence of the above mentioned factors resulted in the codification of international law, particularly the International Humanitarian Law.

These events had a significant role Principality of Serbia. The Principality of Serbia at the time of the first countries accept and ratify international treaties in the field of international law. Serbia passed the "Rules of war under international law" in 1877. , and so are the ranks of advanced countries in this regard. Writers are standard rules of war into line with advanced solutions from other international documents, embed these advanced solutions, and developed them in detail.

It can be concluded, the Ordinance its thoroughness and completeness, for the time, laid down the criteria for writing these rules. It is difficult to assess the extent to which the Regulations of the Principality of Serbia's influence on international law. However, it is fair to point out that the rules of war no matter what they made in a small country, as was the former Principality of Serbia, showed the way of implementation and demonstrated advanced solutions towards integration of legal systems in the field of international humanitarian and human rights law.

Experts in this field for many years after they have taken the example of modernity in this Rule. Small Serbian this Ordinance stood in line advanced and peaceful state and contributed to paving the way for the two champions. In the course of civilization linking state and national laws and in establishing new institutes of international humanitarian law.

Key words: Rules of war, international humanitarian law, military necessity, prohibited means, the rules of warfare.

---

* Овај рад је примљен 20. марта 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. јуна 2014. године.

